

КОРОТКИЙ СЛОВНИК-ДОВІДНИК ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИХ ТЕРМІНІВ

Акрівірш – поетичний твір, у якому початкові літери кожного рядка, прочитані зверху вниз, розкодовують слово чи фразу, присвячену певній особі або події.

Сидить хитра баба аж на версі граба.

«Ой не злізу з граба! –

дурить діток баба. -

Вловіть мені курочку рябую,

А я подарую грушку золотую» (Л. Глібов).

Алегорія – спосіб двопланового художнього зображення, що ґрунтується на приховуванні реальних осіб, явищ і предметів під конкретними художніми образами з відповідними асоціаціями з характерними ознаками прихованого.

Алітерація – стилістичний прийом, який полягає у повторенні однорідних приголосних задля підвищення інтонаційної виразності вірша, для емоційного поглиблення його смислового зв'язку.

Амфібрахій – трискладова стопа з наголошеним другим складом.

Анапест – трискладова стопа з наголосом на останньому складі.

Анафора – одна з риторичних фігур. Вживаний на початку віршових рядків звуковий, лексичний повтор чи повторення протягом цілого твору або його частини синтаксичних, строфічних структур.

Антитеза – стилістична фігура в художній літературі та в ораторському мистецтві, що полягає в драматичному запереченні певної тези чи у вмотивованому контрастуванні смислових значень бінарних образів.

Байка – коротке, переважно віршоване, алегоричне оповідання, в якому закладено дидактичний зміст; один з різновидів ліро-епічного жанру. Складається з оповідної частини та висновку-повчання.

Бурлеск – вид комічної, пародійної поезії та драматургії, генетично пов'язаний із народною сміховою культурою, акцентований на свідомій невідповідності між змістом і формою.

Веснянки – це вид календарно-обрядових пісень. Це життєрадісні, з яскравою й багатою поетикою, розмаїттям мотивів, насамперед любовних, пісні.

Вірш – 1) елемент ритмічного мовлення в літературному творі, основна одиниця віршованого ритму; 2) система поетичного мовлення, що має іманентні закономірності внутрішньої ритмічної організації та структури, де особлива роль належить ритмічним акцентам.

Гіпербола – різновид тропа, що полягає в надмірному перебільшенні характерних властивостей чи ознак певного предмета, явища або дії задля особливого увиразнення художнього зображення чи виявлення емоційно-естетичного ставлення до нього.

Градація – стилістична фігура, котра полягає у поступовому нагнітанні засобів художньої виразності задля підвищення чи пониження їхньої емоційно-сислової значимості.

Гротеск – вид художньої образності, для якого характерними є: 1) фантастична основа, тяжіння до особливих, незвичайних, ексцентричних, спотворених форм; 2) поєднання в одному предметі або явищі несумісних, різко контрастних якостей, що веде до абсурду; 3) заперечення усталених художніх і літературних норм; 4) стилістична неоднорідність (поєднання мови поетичної з вульгарною, високого стилю з низьким тощо).

Гумореска – невеликий віршований, прозовий чи драматичний твір з комічним сюжетом, відмінний від сатиричного твору легкою, жартівливою тональністю.

Дактиль – трискладова стопа з наголосом на першому складі.

Дума – жанр (вид) суто українського речитативного народного героїчного ліро-епосу який виконували мандрівні співці-музики: кобзарі, бандуристи, лірники в Центральній і Лівобережній Україні. Обсягом дума більше від історичних

баладних пісень, з якими, як і з давнім дружинним епосом (старовинні колядки, билини), має генетичний зв'язок.

Експозиція – вихідна частина сюжету художнього твору, в якій стисло подається ситуація, що логічно випереджає зав'язку, хоча може в тексті передувати не тільки їй, а й подаватися після неї окремими деталями впродовж усього твору (затримана експозиція) або ж наприкінці (зворотна експозиція).

Епітет – один з основних тропів поетичного мовлення, призначений підкреслювати характерну рису, визначальну якість певного предмета або явища і, потрапивши в нове семантичне поле, збагачувати це поле новим емоційним чи смисловим нюансом.

Епіфора – стилістична фігура, протилежна анафорі, повторення однакових слів, звукосполучень, словосполучень наприкінці віршових рядків, строф у великих поетичних творах. Вживається задля увиразнення художнього мовлення.

Жанр – вид творів у галузі якого-небудь мистецтва, який характеризується певними сюжетними чи стилістичними ознаками.

Зав'язка – елемент сюжету, вихідний момент у розвитку дії художнього твору.

Загадка – жанр фольклору, дотепне запитання, часто у віршованій формі. Загадка вживається не лише для активізації пізнавальних можливостей дитини, практикованою етнопедагогікою, чи гуртової розваги, а й містить почасти філософський зміст.

Зачин – усталений, традиційний початок оповідних фольклорних творів, переважно казок: «Був собі дід та баба», «Був собі котик і півник» тощо.

Ідея художнього твору – емоційно-інтелектуальна, пафосна спрямованість художнього твору, яка приблизно може бути охарактеризована як провідна думка, ядро задуму автора.

Імпресіонізм – напрям у мистецтві, який основним завданням вважав ушляхетнене, витончене відтворення особистісних вражень та спостережень, мінливих відчуттів та переживань.

Інверсія – одна із стилістичних фігур поетичного мовлення, яка полягає в незвичному розташуванні слів у реченні з очевидним порушенням синтаксичної конструкції задля емоційно-сміслового увиразнення певного вислову.

Казка – один із основних жанрів народної творчості, епічний, повістувальний, сюжетний твір усного походження. В основі казки – захоплююча розповідь про вигадані події і явища, що сприймаються як реальні.

Колізія – гостра суперечність, зіткнення протилежних сил, інтересів, переконань, мотивів, джерело конфлікту та форма його реалізації в літературному творі.

Колядки – жанр величальних календарно-обрядових пісень, які в дохристиянську епоху були пов'язані із зимовим святковим циклом, а з утвердженням християнства – з різдвямим.

Композиція – побудова твору, доцільне поєднання всіх його компонентів у художньо-естетичну цілісність, зумовлену логікою зображуваного, представленого читачеві світу, світоглядною позицією, естетичним ідеалом, задумом письменника, каноном, нормами обраного жанру, орієнтацією на адресата.

Лірика – один із трьох, поряд з епосом та драмою, родів художньої літератури, в якому у формі естетизованих переживань осмислюється сутність людського буття, витворюється нова духовна дійсність, розбудована за законами краси. У ліриці першорядне значення надається виражальним засобам, які формують особливу інтимну атмосферу з витонченим емоційним станом, тобто – ліризм.

Метонімія – різновид тропа, близького до метафори, в якому переноситься значення слів з певних явищ та предметів на інші за суміжністю.

Новела – невеликий за обсягом прозовий епічний твір про незвичайну життєву подію з несподіваним фіналом, сконденсованою та яскраво вималюваною дією.

Образ автора в літературному творі – художній двійник реальної особистості письменника, змодельоване ним уявлення про себе й відтворене в свідомості читача.

Оксиморон – різновид тропа, що полягає у сполученні різко контрастних, протилежних за значенням слів, внаслідок чого утворюється нова смислова якість, несподіваний експресивний ефект (світла п'ятьма, суха вода).

Оповідач – різновид літературного суб'єкта, особа, вимислена автором, від її імені в художньому творі автор оповідає про події та людей.

Оповідання – невеликий прозовий твір, сюжет якого заснований на певному (зрідка кількох) епізоді з життя одного (іноді кількох) персонажа. Невеликі розміри оповідання вимагають нерозгалуженого, як правило, однолінійного, чіткого за побудовою сюжету. Характери показані здебільшого у сформованому вигляді; описів мало, вони стислі, лаконічні.

Оповідь – зображення подій і вчинків персонажів через об'єктивний виклад їх від першої особи, на відміну від розповіді – викладу від третьої особи.

Паралелізм – аналогія, уподібнення, спільність характерних рис або чину.

Пейзаж – один із композиційних компонентів художнього твору: опис природи, будь-якого незамкнутого простору зовнішнього світу.

Персонаж – постать людини, зображена письменником у художньому творі, загальна назва будь-якої дійової особи кожного літературного жанру.

Персоніфікація – уподібнення неживих предметів чи явищ природи людським якостям; вид метафори, що сприяє поетичному олюдненню довколишнього світу.

Повість – епічний прозовий твір (рідше віршований), який характеризується однолінійним сюжетом, а за широтою охоплення життєвих явищ і глибиною їх розкриття займає проміжне місце між романом та оповіданням.

Поезія – художньо-образна словесна творчість. У вузькому розумінні – ритмічно організоване мовлення, постале на основі конкретно-історичної версифікаційної системи, відмінне від прози.

Полісиндетон – одна з фігур поетичного мовлення, виповнена повторюваними однаковими сполучниками задля посилення ліричної виразності чи медитативності.

Порівняння – троп, який полягає у поясненні одного предмета через інший, подібний до нього, за допомогою компаративної зв'язки, тобто єднальних сполучників: як, мов, наче, неначе, ніби та ін.

Портрет – один із засобів характеротворення, типізації та індивідуалізації персонажів. Маючи за основний предмет художнього зображення взаємодію людини з довкіллям, письменники описують зміни зовнішнього вигляду персонажів у конкретних ситуаціях, у взаєминах між ними.

Приказка – поширений у мові влучний, часто римований вислів, близький до прислів'я, але без властивого прислів'ю повчального змісту.

Проза – мовлення, не організоване ритмічно; літературний твір або сукупність творів, написаних невіршованою мовою.

Розв'язка – складовий компонент сюжету, вирішення конфлікту епічного, ліро-епічного, драматичного, а іноді й ліричного твору.

Розповідач – різновид літературного суб'єкта, вимислена автором особа, від імені якої в епічному творі він веде розповідь про події та людей, з допомогою якої формується весь уявний світ літературного твору. Розповідач – літературна постать, котра, як правило, є водночас автором і персонажем.

Розповідь – зображення подій і вчинків персонажів через об'єктивний виклад їх від третьої особи, на відміну від оповіді – викладу від першої особи.

Роман – найбільш поширений у 18-19ст. епічний жанровий різновид, місткий за обсягом, складний за будовою прозовий (рідше віршований) епічний твір, у якому широко охоплені життєві події, глибоко розкривається історія формування характерів багатьох персонажів.

Синекдоха – один із засобів уяви у вираженні поетичного мовлення, різновид метонімії. Синекдоха заснована на кількісному зіставленні предметів та явищ (вживання однини у

значенні множини і навпаки, визначеного числа замість невизначеного, видового поняття замість родового).

Скоромовка – поетичний жанр, живлений джерелами дитячого фольклору, зумовлений потребами етнопедagogіки. В основі скоромовки – дотепна гра спеціально скомпонованих важковимовних слів, призначена для тренування артикуляційного апарату дитини.

Стиль – сукупність ознак, які характеризують твори певного часу, напряду, індивідуальну манеру письменника.

Стопа – найкоротший відрізок певного віршованого метра, сконцентрованого у групі складів з відносно незмінним наголосом (ритмічним акцентом).

Строфа – фонічно викінчена віршова сполука, яка повторюється у поетичному творі, об'єднана здебільшого спільним римуванням, представлена інтонаційною та ритміко-синтаксичною цілісністю, відмежована від аналогічних сполук помітною паузою та іншими чинниками (закінчення римованого ряду, відносна смислова завершеність тощо).

Сюжет – подія чи система подій, покладена в основу епічних, драматичних, інколи ліричних творів, спосіб естетичного освоєння й осмислення, організації подій, рух характерів у художньому часі та просторі.

Тема – коло подій, життєвих явищ, змальованих, представлених у творі в органічному зв'язку з проблемою, яка з них постає й потребує осмислення.

Трагедія – драматичний твір, який ґрунтується на гострому, непримиренному конфлікті особистості, що прагне максимально втілити свої творчі потенції, з об'єктивною неможливістю їх реалізації.

Троп – слово, вживане в переносному значенні для характеристики будь-якого явища за допомогою вторинних смислових значень, актуалізації його «внутрішньої форми» (О. Потебня).

Фабула – один з невід'ємних чинників сюжету, його ядро, що визначає межі руху сюжету в часі і просторі; розповідь про події, змальовані в епічних, драматичних, ліро-епічних творах, на відміну від самих подій – сюжету твору.

Фольклор – це народне, колективне, непрофесійне мистецтво слова, що твориться за особливими специфічними законами усної передачі від покоління до покоління.

Хорей – двоскладова стопа, в якій ритмічний акцент припадає на перший склад.

Ямб – двоскладова стопа з наголосом на другому складі.

Література: Кизилова В. В. Українська література для дітей та юнацтва: новітній дискурс : навчально-методичний посібник для студ. вищих навч. закл. Старобільськ : Вид-во ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2015. 236 с.

